

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньою програмою професійного спрямування
«Державні та муніципальні фінанси»
на тему: «Фінансова поведінка домогосподарств України в сучасних умовах
розвитку національної економіки»

Виконавець:

студентка 7М ЦЗВФН
Качкалова Лідія Юріївна

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доц.
Коцюрубенко Ганна Миколаївна

/підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Досвід зарубіжних розвинених країн світу свідчить, що одним з ключових факторів забезпечення та стабілізації економічного зростання національної економіки є фінанси домогосподарств. На сьогоднішній день фінансова поведінка населення України характеризується певними особливостями. Такі особливості, насамперед, проявляються у невисокому рівні економічної грамотності та інтересу до фінансової інформації, відсутністю традицій ведення домашнього фінансового бюджету, низькою активністю щодо використання інвестиційно-ощадних інструментів. У зв'язку з цим набувають більшого інтересу і вищої науково-практичної значимості дослідження, які пов'язані з виявленням домінуючих факторів ставлення громадян до фінансових інститутів, мотивів до заощаджень грошових коштів домогосподарств в інвестиції, а також бар'єрів та ризиків, які перешкоджають та заважають громадянам реконструкції власних фінансових стратегій, зокрема ощадно-інвестиційних. Саме це обумовлює значимість та актуальність дослідження фінансової поведінки домогосподарств в контексті формування та управління власними фінансовими ресурсами, спонукає на пошук напрямів їх оптимізації відповідно загальній меті якісного сталого розвитку національної економіки та зростання добробуту населення.

Мета дослідження - дослідження теоретичних засад фінансової поведінки домогосподарств і розробленні напрямів забезпечення умов її формування та реалізації в сучасних умовах розвитку національної економіки України.

Завдання дослідження:

дослідити економічну сутність та структуру фінансової поведінки домогосподарств;

- розглянути класифікацію та моделі фінансової поведінки домогосподарств;
- визначити фактори впливу на фінансову поведінку домогосподарств;
- провести моніторинг дохідної поведінки домогосподарств в Україні за 2015-2020 рр.;
- оцінити фіскальну та витратну поведінку домогосподарств в Україні за 2015-2020 рр.;
- проаналізувати ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств в Україні за 2015-2020 рр.;
- дослідити зарубіжний досвід формування та реалізації фінансової поведінки домогосподарств;
- обґрунтувати шляхи забезпечення умов реалізації фінансової поведінки домогосподарств в Україні;
- визначити напрями активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств України.

Об'єкт дослідження - фінансова поведінка домогосподарств як суб'єктів економічних відносин у процесі формування та розподілу фінансових ресурсів.

Предмет дослідження - соціально-економічні відносини, що виникають у процесі формування та реалізації фінансової поведінки домогосподарств у сучасних умовах розвитку національної економіки України.

Методи дослідження. В процесі дослідження покладено наступна система методів: монографічний (застосовано для з'ясування поняття фінансової поведінки, сутність та структура), історичний (для дослідження генезису становлення фінансової поведінки), порівняння (для з'ясування досвіду зарубіжних країн в сфері справляння власними коштами), аналіз та синтез (використано для дослідження проблем в сфері фінансової поведінки домогосподарств), статистичний, табличний та графічний (для аналізу стану дохідної, фіскальної та витратної поведінки домогосподарств в Україні), індукції та дедукції (для визначення шляхів вдосконалення та активізації ощадно-інвестиційної поведінки в Україні), узагальнення та наукової абстракції (для формування висновків дослідження).

Інформаційна база дослідження - навчально-методична література, вітчизняні та зарубіжні теоретичні дослідження, аналітичні матеріали, наукові публікації. Діючі законодавчі акти України, такі як Податковий кодекс та Бюджетний кодекс України, навчально-методичні посібники з податкової системи та основ теорії оподаткування, матеріали науково-практичних конференцій, монографії, періодичні видання та інтернет-ресурси.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (45 найменувань) та 7 додатків. Загальний обсяг роботи становить 128 сторінок. Основний зміст викладено на 104 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 23 рисунки.

Публікації. Результати дослідження, що були проведенні в кваліфікаційній роботі, викладені в науковій статті «Фінансова поведінка домогосподарств України», яка опублікована у студентському збірнику кафедри фінансів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретичні засади фінансової поведінки домогосподарств**» досліджено економічну сутність та структуру фінансової поведінки домогосподарств та визначено фактори впливу на фінансову поведінку домогосподарств.

У другому розділі «**Практика реалізації фінансової поведінки домогосподарств в Україні, 2015-2020 рр.**» проведено моніторинг дохідної, фіскальної та витратної поведінки домогосподарств в Україні за 2015-2020 рр. та проаналізовано ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств в Україні за 2015-2020 рр.

У третьому розділі «**Шляхи забезпечення умов формування та реалізації фінансової поведінки домогосподарств України**» досліджено зарубіжний досвід формування та реалізації фінансової поведінки домогосподарств, обґрунтовано шляхи забезпечення умов реалізації фінансової поведінки та визначено напрями активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Фінансове поведінка - це те, як люди звертаються зі своїми грошима, як планують витратити, зберегти або інвестувати. Фінансова поведінка населення, з одного боку, складається з поведінки конкретних носіїв фінансових відносин, хоча і не є простою сумою фінансових поведінь суб'єктів фінансової діяльності. Фінансова поведінка населення, з іншого боку, виступає в якості одного з основних чинників формування фінансової поведінки індивідів, соціальних верств, груп і соціально-територіальних спільнот. Виходячи з цього, фінансову поведінку населення можна визначити як діяльність індивідів, соціальних груп і соціальних спільнот по досягненню загальних і особистих цілей, які спрямовані на задоволення своїх потреб за допомогою використання фінансових ресурсів при взаємодії між собою і фінансовими інститутами. У структурі фінансової поведінки населення можна умовно виділити підрівні, кожен з яких містить в собі певні типи фінансової поведінки, які спрямовані: а) на отримання фінансових ресурсів (трудова і підприємницька); б) на збереження і примноження фінансових ресурсів, а також забезпечення фінансового захисту (інвестиційне, ощадне і страхове); в) на споживання і залучення фінансових ресурсів з метою задоволення різних потреб (споживче та кредитне (кредитно-позикове)); г) на виконання фінансових зобов'язань і надання фінансової допомоги (податкове і благодійне).

2. Фінансова поведінка населення, відповідно до запропонованих даних за О. А. Ковтун, має наступну класифікаційну ознаку: за активністю на ринку фінансових, типом результату, джерелом фінансових ресурсів, формою, інструментами, що використовуються на ринках фінансових послуг, ступенем ризику, схильністю до новацій та типом власності фінансових ресурсів. За думкою Т. Кізими існує три основні моделі фінансової поведінки домогосподарств: заощаджувальна - стратегії готівкових заощаджень, запозичень, організованих вкладів і надання кредитів, а також майнова (у ліквідних формах), страхова і соціальна стратегія; споживча - стратегії приватних і державних трансфертів, майнова і мінімалістська (у невеликих обсягах) стратегії, характеризується мінімальною диверсифікацією інструментів та стратегій, а також наявністю неліквідних активів; інвестиційна - характерними ознаками є майнова (у ліквідній формі), страхова, соціальна стратегії, а також стратегії готівкових заощаджень, організованих цінних паперів та вкладів, характеризується максимальною концентрацією активних стратегій, максимальною диверсифікацією інструментів.

3. Одним з головним питань фінансової поведінки домогосподарств виступають детермінанти впливу на певну дію людини, чому саме під цим наміром вона робить свої інвестиційні, витратні та дохідні кроки. Зробити це можна шляхом кастомізації фінансових продуктів, тобто їх індивідуального підстроювання під кожного домогосподарства. Для цього необхідно розуміти, як люди приймають фінансові, зокрема інвестиційні, рішення, які чинники та детермінанти впливають на даний процес. Фінансова поведінка домогосподарств та її зміна знаходяться під впливом певних факторів: соціальні, економічні, політичні, психологічні та

демографічні, культурні та субкультурні. Зовнішні фактори, що визначають фінансову поведінку, такі: культура, доступ до фінансових консультацій, демографія, економічне середовище і розвиток фінансової системи.

4. Фінансові ресурси домогосподарства виступають у вигляді відособлених грошових фондів, що мають, як правило, цільове призначення. Однією ключовою ланкою фонду заощаджень є доходи населення, які є джерелами формування сукупних грошових доходів. Найбільшу питому вагу в сукупних ресурсах домогосподарств в Україні займає заробітна плата (оплата праці) до 58,3% у 2020 році. Друге місце в сукупних ресурсах населення становить соціальна допомога (пенсії, стипендії тощо) – 20,8% у 2020 році. Даний показник є неймовірно високий на протипагу доходам від підприємницької діяльності та самозайнятості – 5,8% у 2020 р. У 2019 році спостерігаються показники доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості – 6,5%, що на 0,7% вище, ніж у 2020 році. Дана тенденція можлива за рахунок карантинних заходів в боротьбі хворобі COVID-19. Протипага двох ресурсів доходів має значні показники. На нашу думку, державна політика, навпаки, має стимулювати підприємницьку діяльність, оскільки всі соціальні виплати здійснюються з кишень працездатного населення. Це може призвести до колапсу в економіці, коли частка працездатних домогосподарств значно скоротиться.

5. Загальні витрати домогосподарств поділяються на споживчі та неспоживчі витрати. Починаючи з 2015 року по 2019 рік середньомісячні витрати домогосподарств мають тенденцію до збільшення. Але у 2020 році є зниження на 146,6 грн порівняно з 2019 роком. Загальна динаміка протягом періоду з 2015 року по 2020 рік має тенденцію до зростання з 4952 грн до 9523,6 грн, майже, в 2 рази. Основні відсоткові значення по витратам за 2015-2020 роки припадають на такі статі: продукти харчування та безалкогольні напої, непродовольчі товари та послуги, житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива, а також оплата житла, комунальних продуктів та послуг. Грошові витрати на заощадження домогосподарств за останні роки збільшились на 1972044 млн грн, що у 2015 році склало 1772016 млн грн, а в 2019 році 3744060 млн грн. Найбільшу питому вагу серед витрат займає придбання товарів та послуг. Однією з важливих ланок загальних неспоживчих витрат домогосподарств є сплати податків до бюджету України. Так у 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат збільшилась на 64381 млн грн, що складає, майже, 35%. За 2020 рік співвідношення витрат до загальної суми склали: поточні витрати на податки – 76%, внески на соціальне страхування – 1% та інші поточні трансферти – 23%.

6. Заощадження домогосподарств виступають складником розподілу їх доходу і, на думку деяких учених, є категорією витрат. Спроможність населення заощаджувати неспожиті фінансові ресурси з кожним роком збільшуються. Так з 2015 року по 2020 рік заощадження зросли на 2629 млрд грн. Динаміка депозитів домогосподарств показує, що найбільша тенденція заощаджень, більше 50%, складає у гривні, на другому місці – долар США та на третьому – євро. Пасивний дохід на сьогоднішній день відіграє все більшу роль у житті населення України,

однієї зарплати замало для достотного рівня життя. Одним з таких способів інвестування є отримання інвестиційного доходу від страхування. За 2019 рік від страхувальників-фізичних осіб надійшло 21632 млн грн валових страхових премій, що на 17,4% більше, ніж за 2018 рік. Ще одним із сегментів інвестування для домогосподарств є ринок цінних паперів. Кількість вкладених коштів в цінні папери домогосподарствами у 2020 році зросли порівняно з 2015 роком на 2444 млн грн. За 2021 рік кількість вкладених коштів фізичних осіб в ОВДП склали 20,83 млрд грн, що складає 2,16%. Така невелика частка вкладень серед домогосподарств підтверджує недосконалу роботу фондового ринку. Даний сегмент досить незначний, і це, на нашу думку, можна пояснити недовірою населення до діяльності інституцій фондового ринку. Можливість доступного використання фінансовими послугами та продуктами для всіх фізичних осіб, незалежно від їх особистого капіталу відноситься до зусиль фінансової інклюзії, яка ґрунтується на трьох площинах. Але на сьогоднішній день фінансова інклюзія потребує шляхів вдосконалення, які враховують у себе: доступність фінансових послуг через контакт із фінансовим посередником, захист прав споживача та фінансову грамотність населення.

7. Зарубіжний досвід формування та реалізації фінансової поведінки домогосподарств включає в себе багато ланок. Так, функціонал розподілу доходів є одним з пріоритетних питань економіки будь-якої країни. Частка трудових доходів в Австралії, Бельгії, Нідерландах, Норвегії, Сполученому Королівстві, Сполучених Штатах, Фінляндії, Франції і Швеції знизилась на 5 процентних пунктів і більше, а в Австрії, Німеччині, Ірландії, Новій Зеландії і Португалії - на 10 пунктів і більше. У Німеччині існують спеціальні урядові фонди (крім основних бюджетів), які формуються переважно за рахунок відрахувань із заробітної плати. У моделі громадського розвитку, що склалася в країнах Північної Європи, найважливіше місце займає політика, заснована переважно на соціал-демократичних ціннісних орієнтаціях. Перші місця у цій групі держав соціал-демократичної (скандинавської) моделі незмінно відводилися скандинавським країнам і, насамперед, Швеції. Саме тут наочно втілювалися як можливості соціальної політики, засновані на високому рівні розвитку продуктивних сил та багатств цих країн, так і її межі, зумовлені економічними та політичними чинниками. Витрати відіграють важливу частину розподілу коштів. Частка державних витрат у ВВП становить: Швеції - 66%, у Данії - 61%, Фінляндії - 56%. Основна частина цих витрат йде на задоволення потреб об'єктів соціального призначення. Заощадження серед країн Європейського союзу найбільша висока частка дорослих відзначається у Швеції (75%). У Данії, Люксембурзі та Нідерландах формальні заощадження мають близько 60% дорослих. На відміну від цього, у Франції та Італії формальні ощадні механізми використовує лише половина дорослого населення, у Болгарії та Угорщині – четверта частина дорослих, а Румунії – лише 14%. Питання фінансової грамотності урядами різних країн світу (США, Великобританії, Німеччини, Австрії, Польщі, Кореї та багатьох інших) реалізуються довгострокові програми підвищення фінансової грамотності. У

низці країн – США, Великобританія, Австралія, Чехія, Корея та інші – підвищення рівня фінансових знань виступає як інструмент державної політики.

8. Для реалізації стратегій по вдосконаленню фінансової поведінки домогосподарств та вирішення певних проблем треба зробити певні кроки та розібрати три основних сфери впливу: дохідна частина справляння населення, видаткова частина бюджету населення та державне регулювання всіх процесів життєдіяльності. Окреслюючи вектори стимулювання дохідної поведінки населення пріоритетним є: підвищення частки доходів населення від трудової діяльності до рівня економічно розвинутих країн світу; забезпечення регулювання зовнішньої трудової міграції в напрямі зацікавлення висококваліфікованих працівників працювати на батьківщині; лібералізація фінансових ринків, в тому числі і валютного тощо. Другий напрямок має включати, поряд із перерахованими вище, і додаткові заходи, які відносяться до управління фінансами домогосподарств: стимулювання заощаджень населення на придбання власного житла шляхом надання податкових пільг на доходи, що можуть поступати на спеціальні банківські накопичувальні рахунки; стимулювання за рахунок податкових пільг і спеціальних державних гарантій пенсійних накопичень через систему недержавного пенсійного страхування; випуск державних цінних паперів невеликих номіналів; забезпечення транспарентності фондового ринку з метою розширення операцій на ньому фізичних осіб.

9. Для України пріоритетним для активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств є визначення шляхів подолання перешкоджаючих явищ, що можна зробити, зокрема, за допомогою використання зарубіжного досвіду. Ряд стратегій по вдосконаленню ґрунтуються у рамках проведення державної інвестиційної політики. Основними напрямками стимулювання конвертації заощаджень домашніх господарств в інвестиції можуть бути: захист прав інвесторів, що включає компенсаційні гарантійні фонди, систему страхування різних варіантах державної участі; створення стимулів для фінансових посередників щодо розширення роботи з населенням для можливості прямих вкладень на ринку цінних паперів; розвиток досвіду колективного інвестування через інвестиційні фонди з одночасним запровадженням захисних страхових заходів; створення умов для інвестиційної діяльності фінансових інститутів у сферах страхування та недержавного пенсійного забезпечення; залучення депозитів до спеціалізованих кредитних установ для надання цільових кредитів інвестиційним інститутам тощо.

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи,

Качкалової Л.Ю. «Фінансова поведінка домогосподарств України в сучасних умовах розвитку національної економіки»,

кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньою програмою

«Державні та муніципальні фінанси»,

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2021 рік

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – фінансова поведінка домогосподарств як суб'єктів економічних відносин у процесі формування та розподілу фінансових ресурсів.

У роботі досліджено економічну сутність та структуру фінансової поведінки домогосподарств, розглянуто класифікацію та моделі фінансової поведінки домогосподарств та визначено фактори впливу на фінансову поведінку домогосподарств.

Проведено аналіз практики реалізації фінансової поведінки домогосподарств України протягом 2015-2020 рр..

Досліджено зарубіжний досвід реалізації фінансової поведінки домогосподарств та визначено напрями активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств України.

Ключові слова: фінансова поведінка, доходи, витрати, заощадження, ощадно-інвестиційна поведінка, фінансова грамотність.

ANNOTATION
qualification work,

Kachkalova Lidiia «Financial behavior of Ukrainian households in modern conditions of national economy development»,

thesis for master's degree in specialty

072 «Finance, Banking and Insurance» under the program

«State and municipal finances»,

Odessa National Economic University

Odessa, 2021

The master's qualification work consists of three sections. The object of research is the financial behavior of households as subjects of economic relations in the process of formation and distribution of financial resources.

The paper examines the economic essence and structure of financial behavior of households, considers the classification and models of financial behavior of households and identifies factors influencing the financial behavior of households.

An analysis of the practice of implementing the financial behavior of households in Ukraine during 2015-2020.

The foreign experience of realization of financial behavior of households is investigated and the directions of activization of saving and investment behavior of households of Ukraine are defined.

Keywords: financial behavior, income, expenses, savings, savings and investment behavior, financial literacy.